

O‘TKIR HOSHIMOVNING ASARLARINING ASSOTSIATIV TILSHUNOSLIK NUQTAYI NAZARIDAN TAHLILI

Hasanova Dilfuza Odilovna,

Qo‘qon davlat universiteti dotsenti, filologiya fanlari doktori(DSc)

Odilova Zarifaxon Nozimjon qizi,

Qo‘qon davlat universiteti 1-bosqich talabasi

G-mail:zarifaxonodilova414@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘tkir Hoshimovning “Bahor qaytmaydi” asari assotsiativ tilshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida asarda qo‘llangan badiiy obrazlar, fasl nomlari, tabiat tasvirlari hamda ruhiy kechinmalar orqali yuzaga keladigan assotsiativ ma‘nolar yoritilgan. Shuningdek, “bahor” obrazining yoshlik, muhabbat, sog‘inch va armon timsoli sifatidagi semantik xususiyatlari ochib berilgan. Maqolada qahramonlar nutqi, lingvopoetik vositalar va psixologik tasvirlarning o‘quvchi tafakkuriga ta‘siri ilmiy jihatdan izohlangan. Tadqiqot natijasida yozuvchining so‘z qo‘llash mahorati va badiiy matnda assotsiativ birliklardan foydalanish usullari aniqlangan.

Kalit so‘zlar: O‘tkir Hoshimov, “Bahor qaytmaydi”, assotsiativ tilshunoslik, badiiy matn, assotsiativ birliklar, obraz, fasl timsoli, bahor obrazi, ruhiy kechinma, metafora, badiiy tafakkur, o‘quvchi assotsiatsiyasi, til va tafakkur, emotsional ta‘sir, badiiy uslub, ramziy ma‘no, adabiy tahlil.

Аннотация. В данной статье анализируется произведение Уткира Хашимова «Весна не возвращается» с точки зрения ассоциативной лингвистики. В ходе исследования раскрываются ассоциативные значения, возникающие через художественные образы, названия времен года, описания природы и психологические переживания. Также раскрываются семантические особенности образа «весны» как символа молодости, любви, тоски и сожаления. В статье научно объясняется влияние речи персонажей, лингвопоэтических средств и психологических описаний на мышление читателя. В результате исследования выявлено мастерство писателя в использовании слов и способы применения ассоциативных единиц в художественном тексте.

Ключевые слова: Уткир Хашимов, «Весна не возвращается», ассоциативная лингвистика, художественный текст, ассоциативные единицы, образ, символ времени года, образ весны, психологическое переживание, метафора, художественное мышление, ассоциации читателя, язык и мышление, эмоциональное воздействие, художественный стиль, символическое значение, литературный анализ.

Abstract. This article analyzes Utkir Hashimov’s work “Spring Does Not Return” from the perspective of associative linguistics. The study reveals associative meanings created through artistic images, seasonal names, descriptions of nature, and psychological experiences. It also explores the semantic features of the image of “spring” as a symbol of youth, love, longing, and sorrow. The article scientifically explains the influence of characters’ speech, linguopoetic devices, and psychological descriptions on the reader’s thinking. The research identifies the writer’s mastery in word usage and the methods of applying associative units in literary texts.

Keywords: Utkir Hashimov, Spring Does Not Return, associative linguistics, literary text, associative units, image, seasonal symbol, image of spring, psychological experience, metaphor, artistic thinking, reader association, language and thought, emotional impact, literary style, symbolic meaning, literary analysis.

Kirish. O‘zbek adabiyotining yirik namoyandalardan biri bo‘lgan O‘tkir Hoshimov o‘z asarlarida inson ruhiyati, muhabbat, sog‘inch, vijdon va hayotiy qadriyatlarni chuqur tasvirlay olgan ijodkor sifatida tanilgan. Yozuvchining “Bahor qaytmaydi” asari ham inson qalbidagi murakkab kechinmalarni badiiy va ruhiy jihatdan yorituvchi muhim

asarlardan biridir. Ushbu asarda nafaqat voqealar tizimi, balki til birliklari orqali yuzaga keladigan assotsiativ ma'nolar ham katta ahamiyat kasb etadi.

Assotsiativ tilshunoslik til birliklarining inson ongida uyg'otadigan tasavvurlari, his-tuyg'ulari va bog'lanishlarini o'rganadi. Badiiy matnda so'zning faqat lug'aviy ma'nosi emas, balki uning o'quvchi tafakkurida hosil qiladigan ruhiy va emotsional ta'siri ham muhim sanaladi. "Bahor qaytmaydi" asarida bahor, yomg'ir, kuz, yo'l, ko'cha, sukut, ko'z kabi birliklar chuqur assotsiativ mazmun bilan qo'llangan.

Adabiyotlar tahlili. Assotsiativ tilshunoslik va badiiy matn tahlili masalasi zamonaviy lingvistika va adabiyotshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu soha til birliklarining inson ongida uyg'otadigan tasavvur va hissiy bog'lanishlarini o'rganishga qaratilgan. O'zbek tilshunosligida Shavkat Rahmatullayev til va uning tizimli xususiyatlarini chuqur tahlil qilib, adabiy til me'yorlarini yoritgan. Nabi Mahmudov esa til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, so'zning psixologik va kognitiv jihatlariga alohida e'tibor qaratgan.

Badiiy so'z va uning estetik ta'siri masalasi Ibrohim Haqqulov ishlarida keng yoritilgan bo'lib, unda badiiy obraz va ramzlarning o'quvchi ongiga ta'siri tahlil qilingan. Yo'ldosh Solijonov esa adabiy talqin va badiiy matnni anglash jarayonlarini tadqiq etib, interpretatsiyaning muhimligini ko'rsatgan. Shuningdek, "O'zbek tilining izohli lug'ati" va zamonaviy ilmiy maqolalar to'plamlarida so'z ma'nosining kengayishi, uning kontekstual va assotsiativ xususiyatlari haqida muhim ilmiy ma'lumotlar berilgan. Ushbu manbalar badiiy matnni tahlil qilishda asosiy nazariy tayanch vazifasini bajaradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda sifatli (qualitative) tavsifiy metod qo'llanildi. Material sifatida O'tkir Hoshimovning "Bahor qaytmaydi" asari va mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tanlab olindi.

Tahlil jarayonida matnni assotsiativ, lingvopoetik va kontekstual yondashuv asosida o'rganish amalga oshirildi. Shuningdek, obrazlar va til birliklarining o'quvchi ongida uyg'otadigan assotsiatsiyalarini aniqlash uchun interpretatsion usuldan foydalanildi.

Qiyosiy yondashuv yordamida turli til birliklarining badiiy matndagi vazifasi va ma'nosi tahlil qilindi. Umuman olganda, metodologiya asardagi assotsiativ ma'nolarni tizimli o'rganishga xizmat qildi.

Tahlillar va natijalar. Assotsiativ tilshunoslik — til va tafakkur o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu yo'nalishda so'zning inson ongida qanday tasvir, hissiyot yoki xotirani uyg'otishi muhim sanaladi. Har bir til birligi ma'lum psixologik va madaniy bog'lanishlarni hosil qiladi.

Masalan, "bahor" so'zi oddiy fasl ma'nosidan tashqari: yoshlik, muhabbat, umid, yangi hayot, poklik kabi tushunchalarni ham eslatadi. Yozuvchi aynan shu assotsiativ imkoniyatlardan foydalanib, qahramonlar ruhiyatini ochib beradi. "Bahor qaytmaydi" nomining o'zi kuchli assotsiativ mazmunga ega. Odatda bahor inson tafakkurida yangilanish va quvonch timsoli sifatida gavdalanadi. Ammo asarda "qaytmaydi" so'zi

bilan birikib, umidsizlik va yo‘qotish ma‘nolarini yuzaga chiqaradi. Bu nom o‘quvchi ongida quyidagi assotsiatsiyalarni hosil qiladi: ortga qaytmaydigan yoshlik; yo‘qolgan muhabbat; armon; o‘tib ketgan umr; qayta tiklanmaydigan hislar. Demak, asar nomidayoq muallif chuqur psixologik ta‘sirni yuzaga keltirgan. “Bahor” obrazining assotsiativ talqini quyidagilardan iborat. Asarda “bahor” obrazi bir necha ma‘nolarda qo‘llangan. Birinchi navbatda u tabiat fasli sifatida tasvirlanadi. Biroq badiiy matn davomida bahor: yoshlik, sevgi, inson qalbidagi eng go‘zal davr, orzular mavsumi sifatida namoyon bo‘ladi.

Bahorning qaytmasligi esa inson hayotidagi ayrim imkoniyatlar va hislarning qayta tiklanmasligini bildiradi. Shu orqali yozuvchi vaqtning shafqatsizligini ko‘rsatadi.

Asardagi tabiat tasvirlari ham assotsiativ vazifa bajaradi. Yomg‘irli kunlar ko‘pincha qahramon ruhiy tushkunligi bilan parallel beriladi. Quyoshli manzaralar esa umid va iliqlikni ifodalaydi.

O‘tkir Hoshimov qahramonlar nutqini tabiiy va ruhiy jihatdan ta‘sirchan quradi. Dialoglarda ishlatilgan sodda so‘zlar ham chuqur ma‘no yukiga ega.

Masalan:

“kutish”—sog‘inch va umidni;

“yo‘l” — hayot yo‘lini;

“ko‘z” — ichki kechinmalarni;

“sukut” — dard va iztirobni anglatadi.

Bu birliklar matnda takror qo‘llanib, o‘quvchi ongida muayyan hissiy maydon hosil qiladi. Ayniqsa sukut tasviri orqali qahramonlarning aytolmagan dardlari ifodalanadi.

Asarda fasllar inson ruhiyati bilan uyg‘un holda beriladi. Bahor — quvonch va yoshlikni anglatadi, kuz ayriliq va iztirob ramzi sifatida namoyon bo‘ladi. Ranglar ham muhim assotsiativ vosita hisoblanadi: oq rang — poklik; qora rang — qayg‘u; kulrang tasvirlar — tushkunlik; yashil rang — yashash umidi ma‘nolarini yuzaga chiqaradi. Bu ranglar qahramon ruhiy holatini tasvirlashda xizmat qiladi.

Asarning eng muhim jihatlaridan biri — psixologik tasvirning kuchliligidir. Muallif qahramonlarning ichki kechinmalarini ko‘pincha tashqi predmet va holatlar orqali ifodalaydi. Bu esa assotsiativ tasvirning yorqin namunasi. Masalan: yolg‘iz ko‘cha — ruhiy bo‘shliqni; sovuq shamol — iztirobni; uzoq yo‘l — umidsiz kutishni eslatadi.

Asarda metafora, epitet, takror, ramziy ifodalar keng qo‘llangan. Bularning barchasi assotsiativ ma‘noni kuchaytiradi. Masalan: “qalb muzladi” ifodasi hissiy sovuqlikni; “umid so‘ndi” birikmasi ruhiy tushkunlikni; “ko‘zlari mungga to‘ldi” esa ichki iztirobni ifodalaydi. Bu kabi birliklar matnning emotsional ta‘sirchanligini oshiradi.

“Bahor qaytmaydi” asari o‘quvchida chuqur hissiy assotsiatsiyalar uyg‘otadi. Har bir inson o‘z hayotidagi yo‘qotishlar, armonlar yoki o‘tib ketgan davrlarni eslaydi. Asarning ta‘sir kuchi ham aynan shu jihatda namoyon bo‘ladi. Muallif oddiy voqealarni tasvirlash orqali umuminsoniy hislarni yoritadi. Shu sababli asar kitobxon qalbiga tez yetib boradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, “Bahor qaytmaydi” asari assotsiativ tilshunoslik nuqtayi nazaridan nihoyatda boy badiiy matn hisoblanadi. Asarda qo‘llangan obrazlar, fasl nomlari, ranglar, tabiat tasvirlari va ruhiy kechinmalar o‘quvchi tafakkurida turli assotsiatsiyalarni hosil qiladi. O‘tkir Hoshimov so‘zning nafaqat lug‘aviy, balki psixologik va estetik imkoniyatlaridan ham mahorat bilan foydalangan. Asar inson qalbidagi sog‘inch, armon va o‘tkinchi hayot falsafasini chuqur ochib beradi. Shu jihatdan “Bahor qaytmaydi” o‘zbek badiiy adabiyotida assotsiativ tasvirning yorqin namunalaridan biri sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘tkir Hoshimov. Bahor qaytmaydi. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2003.
2. Shavkat Rahmatullayev. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006.
3. Nabi Mahmudov. Til va tafakkur masalalari. – Toshkent: Fan, 2010.
4. Assotsiativ tilshunoslik bo‘yicha ilmiy maqolalar va tadqiqotlar to‘plami. – Toshkent, 2019.
5. Ibrohim Haqqulov. Badiiy so‘z sehri. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
6. Yo‘ldosh Solijonov. Adabiyot va talqin. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
7. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020.
8. O‘zbekiston Milliy universiteti filologiya fakulteti ilmiy maqolalari to‘plami. – Toshkent, 2021.

